

Els metges higienistes i les topografies mèdiques

per Joaquim M. Puigvert i Solà

Recentment (març de 1996) l'editorial barcelonina Alta Fulla en la seva col·lecció «El Pedrís» (núm. 36), especialitzada en la publicació de materials etnogràfics, ha tret a la llum el llibre *La Catalunya rànica. Les condicions de vida materials de les classes populars a la Catalunya de la Restauració segons les topografies mèdiques* (244 ps.). N'és autor Llorenç Prats, antropòleg i professor de la Universitat de Barcelona, especialment conegut, fins ara, pels seus estudis sobre la història dels folkloristes, cristallitzats en el seu anterior llibre *El mite de la tradició popular. Els orígens de l'interès per la cultura tradicional a la Catalunya del segle XIX* (Barcelona, Edicions 62, 1988). En *La Catalunya rànica* (un llibre que porta un títol que s'inspira en un article de Valentí Almirall), Prats es proposa d'estudiar les condicions materials de vida de les classes populars catalanes en l'etapa de la Restauració (1874-1931), a partir de l'anàlisi de cinquanta-quatre topografies mèdiques de l'època, inèdites o publicades, referents a ciutats (com ara Lleida i Manresa), viles (per exemple, Banyoles) o pobles rurals i muntanyencs (Viladrau i Talamanca, entre molts altres), de característiques sòcio-econòmiques prou diferenciades; poblacions on els autors de les topografies havien exercit la medicina (en la major part dels casos) o havien estiuuejat (com és el cas de Francesc Arró i Josep Armangué, autors de topografies referents a Caldes de Malavella —1876— i Camprodon —1930—, respectivament). El gènere literari de les topografies mèdiques consisteix, manllevant la definició recent que n'ha fet Esteban Rodríguez Ocaña (1990), «en una descripció geogràfica, econòmica, sociològica y hasta militar, según los casos, de un determinado país, región o ciudad, en relación con las enfermedades frecuentes del mismo».¹ El de les topografies fou, però, ens diu Prats, un gènere menor, impulsat de manera especial a Catalunya per la corporació barcelonina de la Reial Acadèmia de la Medicina, la qual féu (especialment d'ençà el 1877) una convocatòria de premis amb la finalitat de reconèixer les més significatives i satisfer la vanitat dels seus autors, els quals obtingueren, d'aquesta manera, el títol d'acadèmic i van veure publicada, al seu torn, la seva obra; en general, es tractava de metges joves que no feia pas gaire havien obtingut el títol de llicenciat o de doctor i que podien estar delerosos d'aconseguir, ni que fos en l'horit-

1. Esteban RODRÍGUEZ OCAÑA, *Por la salud de las naciones. Higiene, microbiología y medicina social*, dins «Akal. Historia de la Ciencia y de la Técnica», núm. 45 (Madrid, Akal, 1992), p. 9.

zó geogràfic limitat de la localitat on exercien la seva professió, un cert prestigi i reconeixement social. Amb tot, les topografies estaven abocades, com molt bé reconeix Prats (ps. 28-29), al fracàs científic més estrepitos, ja fos pel seu caràcter enciclopèdic i la seva entitat diversa i desigual o bé pel seu caràcter extremament atomitzador i localista, ja que difícilment s'integraven en cap mena d'estudi comparatiu d'abast superior, malgrat les sovintejades declaracions d'intencions que els autors solien fer en els pròlegs. Amb tot, s'ha de reconèixer que l'interès de les topografies mèdiques s'ha anat incrementant *a posteriori*, a mesura que es feia més gran la distància temporal amb l'època en què foren realitzades, ja que registren no pas poques observacions de primera mà. És, efectivament, aquesta circumstància la que ha contribuït que, a hores d'ara, siguin una font prou coneguda pels científics socials de l'estat espanyol, tal com es dedueix de la bibliografia citada (i utilitzada oportunament) per Llorenç Prats. Són diversos els estudiosos que han destacat l'interès de les topografies i dels materials generats pels higienistes per a les ciències socials. Enric Lluch, el 1961, ja va destacar l'interès d'aquestes fonts;² interès que han remarcat, de nou, Pere Marset (1979) a l'*Ictineu*³ i Antoni Jutglar en el pròleg que acompanya a la reedició (1984) de dues obres de dos destacats metges higienistes catalans del segle XIX com són Pere Felip Monlau i Joaquim Salarich.⁴ José M. López Piñero, al seu torn, també manifestà l'interès que podia tenir per als historiadors socials «*el testimonio del médico acerca de la sociedad en que vive*» (citat per Prats, nota 3, p. 9). Tanmateix, l'estudi sobre topografies mèdiques que, pels seus plantejaments sistemàtics, constitueix, sens dubte, l'obra de referència sobre el tema (i que Prats ha utilitzat abundantment) és el de Luis Urteaga.⁵ Urteaga emmarcà el seu estudi sobre les topografies mèdiques a Espanya (dins el període cronològic 1800-1940) en la línia programàtica de recerca més àmplia dirigida pel professor Horacio Capel sobre la història de la geografia (en particular) i la història de les disciplines científiques (en general); una història plantejada des de dues perspectives combinables (i no excloents), a saber: (a) l'«externalista», o més propera a la sociologia del coneixement (destacant els processos d'especialització, institucionalització i professionalització de diverses disciplines) i a la influència del marxisme (preocupant-se d'estudiar els condicionants socials, econòmics i polítics que actuen en les disciplines en un determinat moment històric), i (b) la perspectiva de caràcter més «internalista» (això és, considerant el coneixement en si mateix, en la seva gènesi, lògica interna, evolució i influències intel·lectuals que el conformen).⁶ Urteaga comprovà, des d'aquestes premisses i en-

2. Enric LLUCH, *De les topografies mèdiques a les guies estadtstiques*, dins Ferran SOLDEVILA (dir.), *Un segle de vida catalana, 1814-1930*, vol. 1 (Barcelona, Alcides, 1961), p. 329.

3. Pere MARSET, *Topografia mèdica*, dins F. ARTAL *et al.* (eds.), *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans (segles XVIII-XIX)* (Barcelona, Edicions 62, 1979), p. 472.

4. Antoni JUTGLAR, *Estudio preliminar*, dins Pere Felip MONLAU i Joaquim SALARICH, *Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX* (Barcelona, Anthopos, 1984), ps. 9-55.

5. Luis URTEAGA, *Miseria, miasmas y microbios. Las topografías médicas y el estudio del medio ambiente en el siglo XIX*, dins «Geocrítica: Cuadernos Críticos de Geografía Humana», núm. 29 (1986), ps. 5-52.

6. Horacio CAPEL, *Historia de la ciencia e historia de las disciplinas científicas. Objetivos y bifurcaciones de un programa de investigación sobre historia de la geografía*, dins «Geocrítica», núm. 84 (1989), ps. 38-

focaments, com la tradició hipocràtica (retroalimentada a través de la lectura clàssica de l'obra *Aires, aigües, llocs* d'Hipòcrates) al llarg del segle XVIII va promoure que dins el camp de la medicina europea es desenvolupessin estudis sobre les característiques externes del medi ambient, tant des del punt de vista físic com social, i es parés atenció en la seva influència en la salut i les malalties dels humans. En definitiva, d'ençà la segona meitat del segle XVIII, en els cercles il·lustrats (no endebades Prats dona notícia, per exemple, de la topografia mèdica de Vic elaborada per Antoni Millet el 1798), i de manera especial al llarg del XIX (de manera significativa el mot *higiene* s'introduí per primera vegada en el *Diccionario de la lengua castellana* de la Reial Acadèmia el 1843),⁷ es desenvolupà l'higienisme com a corrent del pensament social; pensament que denunciava la manca d'higiene i salubritat, de manera especial en els països més industrialitzats i urbanitzats, que es considerava provocada per la influència dels miasmes o efluvis que, procedents de la putrefacció de matèries orgàniques, alteraven l'atmosfera i provocaven tota mena d'infeccions i epidèmies. Per a eradicar aquesta situació, els higienistes proposaven tot un reguitzell de mesures preventives amb la finalitat d'endegar una certa política de salut pública; una política il·lustrada que trencaria, en bona part, amb la concepció, diguem-ne, més «aristocràtica» i elitista de la medicina, dirigida, fins aleshores, als sectors més benestants i minoritaris de la societat i no pas al conjunt de la població. És dins d'aquesta tradició d'estudis ambientalistes que cal situar, així doncs, el gènere literari de les topografies mèdiques amb la finalitat d'aplicar aquests plantejaments més generals en l'estudi i la investigació sobre una àrea geogràfica precisa, a escala territorial variable; un gènere que, fins i tot, persistí, ni que fos de manera més marginal, tal com assenyalen Urteaga i Prats, malgrat la concepció biològica de la malaltia que, des de les darreries del segle XIX, s'anà imposant, amb èxit, entre els professionals de la medicina. En definitiva, el fet que s'entengués que la malaltia era causada per microbis específics i identificables dels quals els humans es podien defensar de manera més eficaç mitjançant vacunes i sèrums no acabà del tot amb els estudis de la medicina ambientalista.

50; Francisco Javier PUERTO, *Historia de la ciencia. Una disciplina para la esperanza*, dins «Akal. Historia de la Ciencia y de la Técnica» (Madrid, Akal, 1992); José M. LÓPEZ PIÑERO, *La tradición de la historiografía de la ciencia y su conjuntura actual: los condicionantes de un congreso*, dins A. LAFUENTE et al. (eds.), *Mundialización de la ciencia y cultura nacional* (Madrid, Ediciones Doce Calles, 1993), ps. 23-49.

7. Sobre els orígens setcentistes i il·lustrats de l'higienisme, vegeu les recents consideracions que ha fet Maria Jesús MERINERO en el seu llibre *Percepción social de la enfermedad en tiempos de la Ilustración* (Cáceres, Universidad de Extremadura. Servicio de Publicaciones, 1995) (de manera especial, ps. 108-109). En llengua castellana el mot *higienismo* és recollit per primera vegada en la 9ª edició del *Diccionario de la Real Academia* el 1843 (Joan COROMINAS, José A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, vol. III, Madrid, Ed. Gredos, 1980, p. 35). Sobre l'higienisme i la política de salut pública a la segona meitat del segle XIX a Catalunya, a partir d'un estudi de cas, vegeu, Carles GRABULEDA, *Treballadors, assistència i salut pública a l'entorn industrial de Barcelona. El cas de Sant Martí de Provençals, 1850-1900* (Universitat Pompeu Fabra, tesi de llicenciatura inèdita, 1995).

1. Els autors

Llorenç Prats ha investigat els quaranta-tres metges, autors de les topografies estudiades, utilitzant les informacions, per a vint-i-vuit casos, recollides en el *Diccionari biogràfic de metges catalans* de Josep M. Calbet i Jacint Corbella (Barcelona 1981-1983). Tanmateix, possiblement una consulta a documentació de primera mà com són els expedients acadèmics (i a la documentació addicional que sovint els acompanyen, com ara les partides de baptisme o del registre civil) custodiats a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, li hauria possibilitat arribar a concretar, amb més exactitud i extensió, els orígens geogràfics i el perfil social d'un major nombre de metges, que queden massa desdibuixats i imprecisos. Amb tot, les informacions que recull Prats són suficients per a arribar a una certa caracterització general i qualitativa dels autors de les topografies: a) s'observa, per exemple, que nou autors de topografies varen fer tesis doctorals i les varen presentar a la Universitat de Madrid, la qual, aleshores, recordem-ho, gaudia de la prerrogativa dels cursos de doctorat a Espanya; b) alguns metges higienistes, més que dedicar-se a la pràctica de la medicina com a professionals «liberals», ho feien exercint la docència a la Facultat de Medicina o des de llocs de responsabilitat en l'administració local i provincial, com per exemple a l'Institut Municipal d'Assistència Mèdica de Barcelona o a la Secció Especial d'Higiene al Govern Civil barceloní; c) en general, i al marge dels seus nivells de capacitació desiguals, els autors de les topografies, diu Prats, eren «metges amb inquietuds», amb «un volum sorprenent de publicacions clíniques», alguns d'ells «amb inquietuds literàries» o «veritables erudits locals» (p. 36), com és el cas, per exemple, de Rossend Pi (1845 - 1935), metge de l'Escala, a més de poeta i arqueòleg *amateur*, participant actiu a les excavacions d'Empúries; d) les orientacions polítiques i ideològiques dels metges higienistes és prou variada, si bé, en general, «no fan declaracions explícites de militància o ideologia» (p. 37), abraçant l'ampli i bigarrat espectre polític i ideològic de l'etapa de la Restauració. Així, doncs, hi podem trobar des d'un liberal del partit de Sagasta, com és Pau Aymerich (1846 - 1921), a metges catalanistes de la Lliga, com ara Josep Falp (1873 - 1913) i Josep Rabassa (1883 - 1959)⁸ o un militant carlí com Manuel Vilà (1881 - 1963). Tot i que algun autor pot destacar pel seu esquerranisme i progressisme, com ara Pere

8. Llorenç Prats assenyala, també, com Francesc X. Montanyà fou l'autor de «la primera topografia mèdica en català» (p. 35); es tracta de la *Topografia mèdica de Pons y sa comarca* (Lleida 1910). Per entendre, a inicis del segle XX, l'ús del català en una obra de caràcter professional i científic o la presència, entre els autors de les topografies, de militants de la Lliga, es fa necessari atendre les consideracions que ha fet recentment Joan-Lluís Marfany en els orígens del catalanisme hi tingueren un especial paper per les classes mitjanes, en general, i els estudiants universitaris de medicina i farmàcia, en particular: «Quan aquests estudiants —diu Marfany— es llicenciaven i passaven a exercir la seva professió [...] no es limitaven a exercir-la rutinàriament, sinó que continuaven estudiant i animaven amb les seves publicacions i la seva actuació, la vida científica i acadèmica de les seves especialitats. Això era particularment cert, com sabem, en el camp de medicina, on els joves metges catalanistes creaven revistes, controlaven institucions com l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, animaven campanyes contra la tuberculosi i altres malalties "socials", publicaven topografies mèdiques de les seves poblacions i comarques, i experimentaven amb terapèutiques no convencionals com l'homeopatia» (*La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*, Barcelona, Empúries, 1995, ps. 266-267).

Pallàs, Prats arribà a la conclusió que a les topografies «hi predomina el to moderadament conservador» (p. 37). Així, doncs, les declaracions de caràcter progressista d'alguns autors es farien sempre, segons Prats, «dintre els límits socials que imposa en aquell temps l'accés a una professió com la de metge» (p. 38); una afirmació, que tot i no poder (malauradament) anar avalada per estudis sistemàtics sobre el tema, corrobora, sembla, les recents tesis i hipòtesis d'Alberto Maria Banti, segons el qual, «en el segle XIX les professions liberals (a Europa) varen constituir un canal molt modest de mobilitat i de renovació social», en la mesura «que la carrera universitària que portava al títol i a l'habilitació professional era llarga i molt exigent des del punt de vista econòmic».⁹

2. Metges versus folkloristes

Un dels aspectes que resulten de major interès del llibre de Prats és el de presentar la topografia mèdica com una font etnogràfica (és a dir, que descriu hàbits i costums estesos entre sectors amplis de la població) que permet tenir una imatge, diu Prats, «que és el perfecte contrapunt de la visió idíl·lica de les classes populars que ens ha llegat el folklorisme» (p. 7), a pesar que transmet, també, «una imatge ben interessada i esbiaixada», si bé, com veurem, des d'una altra perspectiva. Així, si els folkloristes, en general, presentaven «la bondat de la tradició», els autors de les topografies faran, al seu torn, apologia «de la bondat de la higiene» que contemplaran com «a filla del progrés, en funció de la qual cal desterrar molts aspectes de la tradició» (p. 41). Si els folkloristes enfrontaven, tot idealitzant-lo, el camp enfront la ciutat, per a molts metges higienistes, tot i els seus discursos d'un cert ruralisme vagarós i imprecís (per a ells el món rural seria més higiènic per no pagar els costos de la urbanització i de la indústria), el pagès de la ruralia no serà pas millor que l'obrer de ciutat i serà presentat, despectivament, com un ésser endarrerit, ignorant, rutinari i poc imaginatiu, en hàbits i en economia. Així, per exemple, Enric O. Raduà i Oriol, en la seva topografia mèdica sobre Garcia (1891), anotà, sense embuts ni miraments i en clar contrast amb la literatura pairalista, que les poblacions rurals no eren «*modelos a imitar bajo ningún concepto: la ignorancia, el egoismo, la incuria, generales a todos, y el afán inmoderado de medro por parte de algunos convierten*

9. Alberto Maria BANTI, *Burguesies de les «professions» a l'Europa del segle XIX*, «Recerques», núm. 28 (1994), p. 30. Tot i que no disposem per a Catalunya d'estudis similars als de Banti, cal considerar que no és gaire arriscat assumir-ne les seves tesis si prenem en consideració l'alt cost dels estudis universitaris a Barcelona durant l'etapa de la Restauració; un alt cost que deuria provocar que bona part dels estudiants de medicina procedissin de sectors burgesos i benestants. En efecte, segons Josep Arqués, el principi rector del finançament universitari, basant-se en la lògica liberal, era el d'«acudir-se als mateixos que directament reben els beneficis de l'ensenyament»; d'aquí es derivava, per exemple, que els estudiants de medicina, farmàcia i dret (segons el que disposava la llei Moyano de 1857) haguessin d'abonar 70 ptes. per matrícula d'un curs complet, a més d'abonar 750 ptes. per obtenir el grau de llicenciat (Josep ARQUÉS, *Aspectes econòmics de la Universitat de Barcelona en el període 1875-95*, dins *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona (1875-1895)*, Barcelona, Columna, 1985, p. 187).

las sociedades rurales en semillero de odios, donde las uniones son una compraventa frecuentemente escandalosa; la vida de familia, artificial, sin verdadero vínculo unitivo, sin respeto, sin cariño mutuo: la autoridad, en todas las esferas, una imposición variante entre la escandalosa y brutal y, en una palabra, campo inculto, fértil, en el que toda criptogámica social tiene su representación y exuberante vida» (citada per Prats, p. 33).

3. Les condicions de vida de les classes populars

Una bona part del llibre que es ressenya (en concret la segona, la tercera i la quarta parts) és dedicada a descriure (a partir de llargues citacions extretes de les topografies) les condicions de vida de les classes populars. Que això sigui així és conseqüència que els metges higienistes fessin referència als dèficits sanitaris i higiènic que afectaven, en major mesura, a les classes populars que no pas a les classes benestants. Les topografies fan referència a tota mena d'aspectes, informant i datant (això, no cal dir-ho, per a l'historiador resulta de gran interès) tant «persistències» com canvis experimentats, si bé s'hi troben, com veurem, silencis prou significatius i clamorosos. Així, sobre el primer aspecte, podem trobar referències a qüestions urbanístiques (sobre l'estretor dels carrers, la promiscuïtat en moltes cases rurals entre persones i animals, la necessitat d'estendre la xarxa de clavegueram per tal d'evitar les filtracions dels pous negres amb la consegüent contaminació de la capa freàtica o dels pous d'aigua potable...); a la persistència en petits nuclis rurals del cementiri al bell mig de les viles, la qual cosa esdevé un focus d'infecció del sol i de l'atmosfera; referències al vegetarianisme «forçós» practicat per les classes populars sotmeses, en general, a un règim alimentari deficitari en proteïnes (carn i llet) i força limitat a les verdures i a la pesca salada (bacallà i arengada); referències a les condicions dures de treball, ja sigui dels parcers del Solsonès o dels miners de Calaf; informacions sobre la falta d'edificis escaients per a escoles. Un dels aspectes als quals, al seu torn, els autors de les topografies dediquen més atenció és el d'indicar tota una tirallonga d'«errors mèdics» o la pràctica d'una medicina «popular» i casolana practicada, sovint, per curadors; s'hi fa referència amb una clara i explícita finalitat condemnatòria, no únicament per raons de naturalesa científica, sinó, també, perquè es contemplaven com un clar exponent d'«intrusisme» professional; un intrusisme que podia suposar «una seriosa competència per als metges» (p. 39), els quals, a la vegada, descrivien en les topografies unes condicions de treball per a ells no gaire satisfactòries, sobretot en aquelles poblacions on les iguals o «conductes» anuals no havien estat actualitzades o tenien dificultats serioses per a cobrar l'assistència sanitària: «l'assistència facultativa a moltes famílies (afirma sobre aquest darrer aspecte Fcec. Xavier Montanyà en la seva topografia sobre Pons, 1910) constitueix més aviat que el compliment d'un contracte bilateral, una verdadera obra d'altruisme i caritat» (citada per Prats, p. 211). Pel que fa als silencis existents en les topografies, cal esmentar, de manera especial, les qüestions relacionades amb la sexualitat. En efecte, en la descripció dels hàbits sexuals de la població les qüestions de caràcter moral ocupen, certament, més l'atenció dels metges que no pas, com semblaria més lògic suposar,

les seves possibles derivacions i conseqüències sobre la salut pública i el nivell de vida de les classes populars (a excepció de la prostitució que l'admeten, si més no com a «mal menor», manifestant la necessitat de reglamentar-la i sotmetre-la a pertinents controls sanitaris). Així doncs, resulta prou significatiu el silenci gairebé absolut de les topografies sobre les tècniques anticonceptives emprades per les classes treballadores; silenci que, potser, caldria haver plantejat com una prova més de l'estès antimalthusianisme entre els professionals de la medicina catalans i que contrasta amb la considerable i precoç (dins el context espanyol) minva de la fecunditat matrimonial a Catalunya entre els sectors assalariats de la població, tant del camp com de la ciutat, a la segona meitat del segle XIX i primeres dècades del XX.¹⁰

4. La ideologia subjacent de les topografies

Llorenç Prats fa referència com els autors de topografies fan tota una sèrie de recomanacions a l'administració municipal i als particulars per a millorar la salubritat i la higiene d'una determinada població. Hi ha, doncs, en ells, al marge de les seves preferències polítiques i ideològiques, que hem vist que eren prou variades, i de les possibilitats reals de dur a terme les seves propostes, una clara i decidida actitud reformista. El reformisme de la major part dels autors de les topografies, manlleuant mots a Esteban Rodríguez Ocaña, estaria encarrilat, però, gairebé sempre dins el marc teòric de l'economia política liberal. Serà, així doncs, dins d'aquest marc que es definiran tant els punts de partida com els límits de les seves anàlisis.¹¹ La major part dels metges higienistes consideraven, coherentment amb el seu reformisme burgès, que les males condicions de vida de les classes treballadores i populars es resoldrien des de les institucions existents, a través de simples reformes legislatives de caràcter gradual; reformes que es dirigirien, per dir-ho a la manera de l'historiador alemany Jürgen Kocka, a estendre, generalitzar i universalitzar «allò burgès» (expressió que vol donar a entendre l'existència d'un determinat estil de vida, uns determinats hàbits de pulcritud i d'higiene, un determinat *corpus* de valors entorn el treball, l'estalvi i l'educació formal) entre sectors amplis de les classes populars, més enllà de les estrictes fronteres de classe.¹² Propostes de reformes legislatives, tanmateix, no sempre fàcils d'endegar ja fos per les fugides d'estudi i les múltiples inhibicions i negligències de l'administració municipal o bé per les múltiples contradiccions de tota mena. Aquestes dificultats provocaren que, al seu torn, alguns metges

10. Vegeu els exemples d'antimalthusianisme que ha recollit recentment Antoni Simon en el seu llibre *Aproximació al pensament demogràfic a Catalunya* (Barcelona, Curial, 1995), especialment en el capítol 3 (*Metges natalistes, catòlics i antimalthusians*, ps. 75-93). Sobre els baixos índexs de fecunditat a la Catalunya de la Restauració, vegeu Jaime BENAVENTE, *La minva de la fecunditat a Catalunya*, dins Jordi NADAL (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Segle XIX. Població i agricultura*, vol. II (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1990), ps. 63-119.

11. Esteban RODRÍGUEZ, *Por la salud de las naciones...*, op. cit., p. 25.

12. Jürgen KOCKA, *Estructura i cultura de la burgesia europea el segle XIX. Reflexions comparatives des d'un punt de mira alemany*, «Recerques», núm. 28 (1994), p. 15. Veg. també Jürgen KOCKA (dir.), *Les bourgeoisie européennes* (París, Belira, 1996) (1a. ed. alemanya: 1988).

introduïssin, malgrat la seva moderació política i social, en les seves topografies un cert to agre, quan no hipercrític i furibund. Així, per exemple, el metge banyolí Josep M. Mascaró (1914) no s'estigué de recomanar als col·legues que, com ell, es decideixin a fer una topografia que «no se arredren ante el sofisma que moteja de antipatriota al que descubre los defectos de su patria; antes al contrario, convénzanse — conclou Mascaró— de que del verdadero conocimiento de los males ha de surgir poderoso el remedio; y así también del conocimiento de las causas de la insalubridad de nuestra villa han de nacer las mejoras que la higienicen» (citada per Prats, p. 28, nota 22). A més del reformisme dels metges higienistes a l'hora d'intentar precisar la ideologia subjacent de les topografies, cal fer esment, és clar, dels components moralitzadors (ja siguin de naturalesa religiosa o cívica o de les dues coses alhora) presents en les seves teoritzacions, ens uns casos més que en altres; teoritzacions prou ben sintetitzades, podríem dir, en aquella màxima escrita per Lluís Marlés i de Cusa en la seva topografia sobre Lleida (1882): «*Higienizar la urbe y moralizar la población es uno de los deberes de la autoridad municipal*» (citada per Prats, p. 31, nota 26). Teoritzacions prenyades, a voltes, de clares connotacions classistes (que tendeixen, des de posicions elitistes o paternalistes, a considerar a les classes populars, els «altres», com a classes inferiors) i que arriben a imputar l'existència de les malalties i de la simple misèria a tota mena de «defectes» i «vici» de les classes populars. En aquest sentit, les topografies mèdiques (en especial els capítols dedicats a descriure «les passions» de la beguda, el sexe, el joc i la taula) poden servir, com bona part de la literatura produïda pels higienistes, també, tal com ha indicat Antoni Jutglar, per a «formar una antologia extraordinàriament gràfica dels prejudicis burgesos que, durant dècades i més dècades del segle XIX, formaren el conjunt de tòpics amb què el burgès i els “benpensants” presentaren com a compendi dels defectes del proletariat».¹³

A tall de cloenda

Els aspectes que s'han ressenyat del llibre no esgoten, però, el seu ric i variat contingut. Comptat i debatut, es tracta d'un llibre que, amb tota seguretat, despertarà l'interès d'un considerable nombre de lectors. Des dels que, interessats per les condicions materials de vida de les classes populars, hi aniran a cercar informacions concretes presents en les topografies transcrits amb profusió per l'autor del llibre (estalviant-se, d'aquesta manera, la feinada d'acudir a consultar-les a la Reial Acadèmia de la Medicina) fins als que hi acudiran moguts pel seu interès per la història social de la ciència i la medicina.¹⁴

13. Antoni JUTGLAR, *Estudio preliminar, op. cit.*, p. 39.

14. Veg. en la línia del recent llibre de Pierre GUILLAUME, *Le rôle social du médecin depuis deux siècles (1800 - 1845)* (París, Association pour l'Étude de l'Histoire de la Sécurité Sociale, 1996).